

Jan Neruda (9. 7. 1834 Praha – 22. 8. 1891 Praha)

Český spisovatel a novinář. Hlavní osobnost první české literární skupiny – **májovců** (Družiny májové), kteří vnesli do české literatury **realismus** jako široce sdílený umělecký směr. Tvůrce českého **fejtonu**.

Jan Neruda se narodil jako jediné dítě chudým rodičům z **pražské Malé Strany**: jeho otec měl malý krámk a matka pracovala jako posluhovačka; mj. dělala hospodyně francouzskému přírodovědci **Joachimu Barrandovi** (1799 – 1883), který v Praze dlouhodobě žil a její okolí světově proslavil jako zkamenělou kroniku evropských prvohor. Jan Neruda se s Barrandem léta stýkal a patrně i od něj získal svou celoživotní náklonnost k přírodním vědám.

Neruda absolvoval **gymnasium** (maturita 1853), ovšem vysokoškolská studia nedokončil. Již od 18 let se živil jako **novinář** a postupně se stal jedním z nejvýznamnějších českých žurnalistů vůbec.

Souhrnně řečeno, Neruda vstoupil do literatury s **přesvědčením, že obrozenecký zápas o existenci českého národa i jeho kultury byl již vítězně završen**, a že nyní přichází čas na to, **aby se česká literatura vyrovnala současným velkým národním literaturám**: francouzské, anglické, ruské, německé... Jinými slovy, úkolem nynějších českých autorů je **psát jako Honoré de Balzac, Gustave Flaubert, Charles Dickens, Mark Twain, Lev Nikolajevič Tolstoj...**

Třiatvacetiletý Neruda a jeho někdejší spolužák z gymnasia **Vítězslav Hálek** (1835 – 1874) získali pro tento program **několik mladých vrstevníků**, z nichž vynikli prozaička Johana Mužáková (1830 – 1899; pseudonym **Karolina Světlá**), a básník **Adolf Heyduk** (1835 – 1923). Tak vznikl projekt **almanachu** (knižního souboru od různých autorů), do něhož organizátoři přizvali také spisovatelské **legendy** minulých let. Almanach dostal jméno **Máj**, čímž odkazoval na **Karla Hynka Máchu**; to sice byl romantik, zatímco májovci se hlásili k realismu, ale inspiroval je tím, že zpracovával **obecně lidská témata** namísto námětů úzce národních.

Dvougenerační almanach Máj vyšel 1. května 1858, tedy v čase **10. výročí** neúspěšné národní revoluce 1848. Z nositelů **slavných jmen** v něm publikovali **Karel Jaromír Erben, Božena Němcová a Karel Sabina** (někdejší Máchův přítel). Almanach demonstroval, že **navzdory existujícímu politickému útlaku** (bachovskému absolutismu) **má česká literatura potenciál k pokračujícímu rozvoji**. Vznik almanachu byl sledován tajnou policií. Drobný, ale výmluvný detail: jako jediná z autorů si nechala vyplatit honorář **Božena Němcová**, ale z uvedené trojice již populárních tvůrců ona také jako jediná hrdě publikovala pod vlastním jménem, nikoli pod pseudonymem (do almanachu napsala povídku *Chyže pod horami* ze života slovenských lovců medvědů).

Jan Neruda od počátku vnášel do české literatury **aktuální**, nikoli historizující **témata**. Měl vnímání **bystrého, analytického pozorovatele** a vyjadřování **duchaplného, ironizujícího glosátora**. Po vzoru evropských realistů používal a chápal **popisné pasáže** (postavy, prostředí) jako nástroj k **výstižné charakteristice povah**. Spisovatelský **jazyk sblížoval s žurnalistikou**, a tedy se spíše **neformální mluvou**. V tom všem připomínal Karla Havlíčka Borovského, nadto však disponoval prostorem k obsáhlejší tvorbě i k bohatším životním zkušenostem a v poezii uplatňoval **náročnější metaforičnost**.

Nerudovu tvůrčí i životní dráhu můžeme rozdělit do několika etap:

(1) Spisovatelské začátky (konec 50. let): Neruda využíval **romantické motivy**, ale dával jim **civilní, ironický i sociálně kritický význam**. **Básnická sbírka *Hřbitovní kvítí*** (1858): vyšla ve stejné době jako almanach *Máj*, obsahuje krátké básně bez názvů; Neruda tehdy napsal i několik úspěšných **divadelních komedií** (*Ženich z hladu* aj.), ale tento žánr brzy opustil.

(2) Realistická poezie všedního dne (60. léta) a jádro fejetonové tvorby (60. – 70. léta): Hlavním dílem je objemná **básnická sbírka *Knihy veršů*** (1868, rozšířeně 1873). Z ní jsou neznámější básně, jimiž Neruda reaguje na rozmach kupecké, citově devalvované morálky v atmosféře primitivní honby za hmotným prospěchem: *Před fortnou milosrdných, Dědova mísa*. Velkého čtenářského ohlasu ovšem Neruda s touto tematikou nedosáhl: byl považován za **autora příliš pesimistického**.

Když r. 1859 Rakousko utrpělo těžké bitevní porážky ve snaze udržet svá severoitalská území proti italskému úsilí o sjednocení celé země, císař František Josef I. zbavil veškeré politické moci supervlivného ministra vnitra Alexandra Bacha, čímž skončilo desetileté období bachovského absolutismu. Od let **1860/1861** byla v Rakouském císařství výrazně **omezena cenzura a povoleno veřejné shromažďování lidu a zakládání spolků, politických stran a opozičních novin**; zůstala ovšem **nadřazenost němčiny jako úředního jazyka**.

Hlavní mediální tribunou české politiky se staly *Národní listy*, v jejichž pražské redakci zasedli **Neruda i Hálek**. Neruda se tu stal zakladatelem **českého fejetonu** (duchaplného úvahového novinářského žánru o zajímavých otázkách každodenního života): z několik set Nerudových textů tohoto žánru zůstává nejproslulejším fejeton *Kam s ním?*, v němž autor zúročil vlastní trpkou zkušenost s obtížnou likvidací starého slavníku ve městě plném byrokratických protipožárních a odpadových předpisů.

Příjmovou jistotu žurnalistické profese Neruda využil také k tomu, že mezi lety **1863 – 1875** podnikl **několik cest po Evropě a Středomoří**, včetně pobytu v Egyptě a Palestině.

(3) Realistická tvorba na vlně všeobecného čtenářského zájmu: V polovině 70. let (čili dost pozdě, neboť již jako čtyřicátník) Neruda konečně se svým realismem dosáhl výrazného úspěchu. V r. **1878** publikoval **básnickou sbírku *Písně kosmické* a soubor *Povídky malostranské***.

Písně kosmické reagují na dobovou celoevropskou **veřejnou oblibu astronomie** v souvislosti s novými objevy (např. objev planety Neptunu r. 1846) a s rozvojem literatury science fiction (Francouz Jules Verne: romány *Ze Země na Měsíc*, *Na kometě* aj.). Neruda ve sbírce s využitím **alegorie** vyjadřuje víru v **obecný pokrok lidstva při poznávání přírody**. Tento pokrok se může realizovat pouze jako **všelidové úsilí celé veřejnosti**, nikoli jen úzkých elit; **český národ** si lepší budoucnost zajistí svým **rovnoprávným podílem na těchto snahách** (viz báseň *Jak Lvové bijem o mřížce...*). Neruda se však nevyhýbá ani satíře (báseň *Seděly žáby v kaluži...*).

Povídky malostranské (**13 povídek**) jsou vystavěny na **paralele mezi pražskou podhradní čtvrtí Malou Stranou a osudem českého národa jako celku**. Malá Strana v dobách své největší slávy – od středověku až po rudolfinskou dobu – bývala spoluúčastníkem a spolutvůrcem nejvýznamnějších českých dějinných událostí. Po pobělohorské ztrátě české samostatnosti se však proměnila v zapadlý polovenkov zcela mimo vývojové trendy velkého světa. Panuje tu sice sousedská blízkost, ale ta se často proměňuje v malichernost a duševní krátkozrakost.

(4) Příklon k novoromantismu: V posledním dvacetiletí 19. století byly osudově **zklamány naděje české veřejnosti na dosažení rovnoprávného postavení** v habsburské monarchii. V r. 1867 všechna myslitelná práva dostali Maďaři v rámci Rakousko-Uherska a česká politika se

propadla do krize. Neruda využil tehdejší mezinárodně oblíbený **návrat k historické, exotické apod. tematice** a napsal **básnickou sbírku *Balady a romance*** (1883), v níž aktualizuje některé velké postavy českých dějin (*Romance o Karlu IV.*), využívá paralely s biblickými příběhy (*Balada pašijová*) a sahá i k dobrodružnému žánru (*Romance helgolandská*).

V Nerudově posmrtně vydané sbírce *Zpěvy páteční* (kterou uspořádal a r. 1896 publikoval básník Jaroslav Vrchlický) jsou obsaženy silně vlastenecké básně (často pak využívané k veřejné recitaci), jimiž Neruda jako by revidoval svůj původní předpoklad, že věc českého národa je již vyhraná (básně *Moje barva červená a bílá*, *Ve tví stopě*, *Jen dál*).

Nerudův soukromý život byl komplikovaný. Spisovatel vynikal jako duchaplný diskutér i výtečný tanečník, ale dlouho trpěl finanční nejistotou, a když se konečně stal známým spisovatelem, začal ho limitovat postupující věk. Prostředí hodnotné kultury kombinoval s bohémskou atmosférou stolních (hospodských) společností; přechodných ženských známostí měl řadu.

První a patrně největší láskou Nerudova života byla **Anna Holinová** (1836 – 1910) z pražské intelektuálně podnětné rodiny. Osmnáctiletý Jan a šestnáctiletá Anna se sblížili především díky tanci. Chudý Neruda však byl dosti váhavým ctitelem a předřzený vztah Anna ukončila r. 1863, když se Neruda sblížil – ovšem platonicky – s Karolinou Světlou. Přesto se pak Anna nikdy nevdala a léta s Nerudou považovala za intimně nejdůležitější součást svého života.

Karolina Světlá žila v konvenčním manželství se středoškolským učitelem krasopisu, krutě ji zasáhla smrt dcerky Boženy (1863) a v osobní krizi se názorově sblížila s nepoddajným a charismatickým Nerudou. Ovšem po prozrazení jejich konverzačních a dopisních kontaktů celá záležitost skončila.

Třicátník Neruda se pak rychle zamiloval do mladičké **Terezie Marie Macháčkové** (1847 – 1865), dcery podnikatele z Králova Dvora nedaleko Berouna, která však brzy zemřela na tuberkulózu.

Poslední výraznou Nerudovou láskou se stala **Anna Tichá** (1856 – 1907), dcera správce šlechtického velkostatku v pošumavském Vlachově Březí – a Nerudova vzdálená příbuzná. Spisovatel zahájil svůj platonický vztah k ní ve svých 43 letech (r. 1877), ale jedenadvacetiletá dívka po prvotním okouzlení slavným strýčkem nebrala celou věc vážně a brzy se výhodně provdala.

Konec Nerudova života byl neveselý: spisovatel po dosažení 50 let věku trpěl zdravotními problémy; v r. 1888 si zlomil nohu, což tehdy znamenalo trvalé pohybové omezení. **Nerudův pohřeb** na Vyšehradském hřbitově – mj. v blízkosti hrobu Boženy Němcové – se stal tichou demonstrací vlastenecké české veřejnosti.

Některá díla:

Básnické sbírky *Hřbitovní kvítí* (1858), *Knihy veršů* (1868, rozšířeno 1873), *Písně kosmické* (1878), *Balady a romance* (1883), *Prosté motivy* (1883), *Zpěvy páteční* (posmrtně 1896);

Povídkové soubory *Arabesky* (1864, rozšířeno 1880), *Povídky malostranské* (1878);

Početné soubory fejetonů (*Pařížské obrázky*, *Žerty hravé i dravé* apod.).

Hřbitovní kvítí

Po mém pohřbu křepčili,
hudba skočnou hrála,
matka jídlem, nápojem
hosti častovala.

Druhý den se dělili

o mých zámků devět,
že jsem málo zůstavil,
nadělali klevet.

„Komuže mou bývalou
milenu dá máma?“ –
„O tu já se nestarám,
postará se sama.“

Knihy veršů: Před fortnou milosrdných

Nech, hochu, nech — zde lávka — jenom chvíli!

Můj život sice chvatem k hrobu pílí,
však kdo se naposled již na svět dívá,
snad přece nějaká mu chvíle zbývá.

Já sice po odpočinku již práhnu,
však tato fortna děsně vábivá
mne nevy pustí více za živa —
jen chvílku ještě, na zvonec než sáhnu!

Už dobíhají moje staré síly!
chléb pro rodinu žádá velkou pílí,
a pracoval jsem, jak jen otec může,
vždyť ruka má, hle, mozol, kost a kůže!
Ty ještě neznáš, milý hochu blahý,
ty ještě neznáš, seznáš teprve,
až rozpracuješ ruce do krve,
že lidský život jest až příliš drahý.

Dej mně svou ruku, milý dobrý hochu,
ty's jediný měl pro mne chvíle trochu,
aj otec pro synáčka život sází,
syn sotva otce k smrti doprovází!
Ach odpusť starci, že si stýskat zkusí!
Vím — nejednali ke mně nevděčně,
a loučili se se mnou srdečně,
a také vím, že — vydělávat musí.

Ty's jediný vždy slouchal děda hlasu,
ostatní neměli, chudáci, času!
Dej dědu čelo, ty můj hochu zlatý,
ne rty! — vždyť starcův dech je jedovatý,
a jedno políbení na tvé líce,
už je to políbení poslední —
a ještě jednou na mne pohledni, —
Teď, hochu, zazvoň —nemám síly více.

Kam s ním? (...) S těmi džbány, bandaskami a pekáči má se to ale takhle: Každý Pražan smí mít nějaký džbán, po případě bandasku, a také pekáč – v tom není závady a na to není trestu. Ale ono se stane, že džbán na př. se rozbije – a teď to začne! Kam s ním!? Vyhodíš-li jej na dvůr, přinutí tě domovník, aby sis jej vzal hezky zase zpátky. Vyhodíš-li jej na ulici, sebere tě strážník.

Vyhodíš-li jej smetařovi na vůz, smetař ti jej shodí. Nevezme ho ani za nejlepší diškreci, má přísný zákaz. – Dobrá. Vezmeš tedy džbán v noci, vyjdeš na ulici a postavíš jej nepozorován – no kamkoli. A následujícího dne sebere jej smetař pěkně z ulice, i bez diškrece, a je dobře.

Projela mne myšlenka hanebná! Jakpak kdybychom tedy já a Anča chytli v noci slavník, donesli jej tamhle za roh a slámu vysypali? – Myšlenka rozhodně nepěkná – nepořádná – protizákonná – ale přiznám se: mně se líbila! Člověk se, ach, tak snadno stane špatným!

Poznámky a vysvětlivky:

fortna – pěší vchod do kláštera, jen s malým okénkem ve dveřích; **lávka** – zde lavička; **milosrdní** – městský mnišský řád přijímající do péče zestárlé lidi na dožití.

Dědova mísa

V kamnech praská, dědek každou chvíli
zvadlé ruce sobě zahřívá,
kolo vrčí, syn si s prací pílí,
nádobu si z dřeva vyrývá.

Kolečko si divnou píseň šumí,
vnoučeti se očka kmitají —
„Hlele, co náš táta všecko umí,
jak mu tříšťky z rukou lítají!

Dřevo ukradl jsi v panském lese —
komu děláš z něho koryto?“
„Dědovi; — již se mu ruka třese,
nádobí už všechno rozbito.“

„Nauč mne to!“ — „Vida toho kluka,
nač by tvá to ruka uměla?!“
„Až se tobě třásti bude ruka,
koryto ti synek udělá!“

V kamnech praská, dědek shrben pláče,
zvadlé ruce syn mu zulíbá,
kolo mlčí, vnouče kolem skáče —
„Táto, proč se kolo nehýbá?“

Písně kosmické: XXI.

Jak lvové bijem o mříže,
jak lvové v kleci jatí,
my bychom vzhůru k nebesům,
a jsme zde Zemí spjatí.

Nám zdá se, z hvězd že vane hlas:
„Nuž pojd'te, páni, blíže,
jen trochu blíže, hrdobci,
jimž hrouda nohy víže!“

My přijdem! Odpust', matičko,
již jsi nám, Země, malá,
my blesk k myšlénkám spřáháme
a noha parou cválá.

My přijdem! Duch náš roste v výš
a tepny touhou bijí,
zimniční touhou po světech
div srdce nerozbijí!

My přijdem blíž, my přijdem blíž,
my světů dožijeme,
my bijem o mříž, ducha lvi,
a my ji rozbijeme!

Balady a romance: Romance o Karlu IV.

Král Karel s Buškem z Vilhartic
teď zasedli si k dubovému stolu –
ti dva už pili mnohou číši spolu
a zapěli si z plných plic.
„Nuž dej sem zlaté číše, páže,
a nalej vína – dolej výš –
dnes, pane Bušku, cosi zviš!“
král Karel vesel káže.

„Zde po tom víně, Bušku, slyš,
domácí slunce naše v loni hrálo –
toť první víno, které v Čechách zráló –
aj tedy vzhůru, pijme již!“
A pili – král však náhle prsknul –
„To že je víno? tenhle kvas?
vždyť ústa kříví, láme vaz!“
a zlostně rukou mrsknul.

„Eh – vezu révu z Burgund sem,“
král dál a dál si v zlosti svojí vede,
a takovouhle peluň mně z ní svede

ta velebená česká zem!
Jsem přesvědčen, když broskve vsadím,
že sčesám trpké trnky s nich,
a chceš-li klidit pustý smích,
zde růže sázet radím!

Však jaká země – taký lid!
vás kdyby učít chtěli všichni svatí,
zda všimnou si jich Češi paličatí –
buď svatý rád, když není bit!
Jak bych zde mlátil otep slámy!
Nechť chci co chci, za krátký čas
se všechno jinak zvrhne zas –
mám já to bídu s vámi!«

Přec zase číši k ústům zdvih',
a napiv se, své velké dobré oči
teď kradmo přes stůl po soudruhu točí,
ten však je jako pěna tich.
Jen – aby marně nezahálel –
pan Bušek máčel zub a pysk
a víno ku půnebí tisk'
a po jazyku válel.

„Ba je to bída,“ děl zas král
a rychle zavdal sobě vína znovu,
tak rychle, jak by bránil zlému slovu;
však kolem úst již úsměv hrál.
„Mám žizní umřít? – na mou víru,
Ty's oslep', páže – nevidíš,
že přede mnou je prázdná číš? –
a dej mi dobrou míru!

Pij, Bušku – již se nezarmuť –
a poslyš, co Ti král Tvůj moudrý praví:
můj jazyk je jak známo vybíravý –
a našel již v tom víně chuť.
Víš – zkoumat třeba, Bušku milý!
to víno má svůj zvláštní ráz,
zprv trpké, ale milé zas –
my, myslím, už se vpili!“

Zpěvy páteční: Jen dál! (úryvek)

My nevíme, co budoucnost nám chová —
však ještě žije českých bitev bůh,
a pro vítězství veliká a nová
je dosud širý dost ten český luh!
A chce-li bůh snad dát kdys nové seče —
nám stačí hlas husitský na chorál,
dost v zemi železa na dobré meče,
i v krvi železo — jen dál, jen dál!